

Tarihî Araştırmada Malzemenin Kaynak Oluşu, Türk Dünyası Araştırmaları, 135, 155–162 (2001).

1.1.5. Tarihî Araştırmada Malzemenin Kaynak Oluşu

Dünden gelip, bugünü yaşayıp, yarına gitmekte olan insanlığın yarını için dünü bilme mecburiyeti tarih sayesinde mümkün olacaktır¹. Özellikle modern tarihçilik diye nitelendirilen siyasî ve bölgesel tarih yanında sosyal tarih (kültür), medeniyet refah ve sefaletin sonuçları incelenirken, tarih biliminin metodunun bilinmesi ve yerinde uygulanması gerekir².

Tarih belli bir entelektüel deney, yüksek eğitim değeri olan tam bir zihni terbiye biçimi ve insan davranışına nüfuz ile kişinin yaşamını değiştirebilen bir hayal ve anlayış dinamizmi, belki de zamanın eğitim ve kültür açısından en önemli hümanist aracıdır³.

Geçmiş bu denli önemli olduğuna göre, geçmiş hakkında erişilebilen kesin ve doğru bilgi sahibi olmanın önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Konuya yaklaşım tarzı yanlış olursa, gerçekle mesafe gittikçe açılır. Yanlış metod amaçtan farklı bir noktaya ulaştırır. Metotsuz yol almanın sonucu ise belirsizdir. Konuyla alakâli uluslararası çevrelerin tespitleri dikkate alınmalı, onların tecrübelerinden yararlanmalı, ancak kendi tarihimizin araştırmalarında kendi şartlarımızın gerektirdiği metodlar geliştirmek de gerekmektedir. Böylece bulacağımız yöntem ve dayandıracağımız değerlerle, geliştirdiğimiz metod uluslararası kabul görüp, bizim şartlarımıza ve ihtiyaçlarımıza cevap verebilir⁴.

Geçmiş çok kimsenin tarih bilgisinin sadece karmakarışık, belirsiz parçalanmış ve biçimden yoksun olduğu için değer matematik ve tabii bilimlerden daha az kesin olmayan katılık ve ayrıntıda doğruluk gerektirdiği için önemlidir. Tarih bilgisi, geçmiş hakkında bağlantılı, ahenkli, anlaşılır bir bilgi formu⁵, kapsamlı eylemler tablosunu takdim eden bir disiplindir⁶.

Yazar, bir eseri kaleme alırken elde ne kadar vesika vb. varsa onlardan istifade etmesi gerekir. İnsanlık, artık kaynaklık işini görecektir her şeyi bir araya toplayarak tarihi o esastan öğrenmek yoluna gitmiş, dolayısıyla kaynaklar bilgisi ortaya çıkmıştır⁷.

A- Kaynak

¹Mehmet A. Tural, "Tarih Araştırma ve Yazma Metodu veya Tarihçi Olmaya Hazırlık" (Nevruz 96/Bahar 8) **Bilge**, s. 27; Tuncay Baykara, **Tarih Araştırma ve Yazma Metodu**, İzmir - 1999, s. 9.

²Arif Çağlayan'ın Açılış Konuşması, **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu**, 21 - 26 Mayıs 1984, Elazığ, Bildiriler, 1990, s. VI; Reşat Genç, "Tarih Öğretimimiz Nasıl Olmalıdır", Ank., 1984, s. 55.

³David Thomson, **Tarihin Amacı** (Çev. Salih Özbaran), İzmir - 1983, s. 4.

⁴Suat İlhan'ın Konuşması, **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri, Kollokyumu**, 21 - 26 Mayıs 1984, Elazığ, Bildiriler, 1990, s. IX - X.

⁵Thomson, **a.g.e.**, s.7; İbrahim Kafesoğlu, **Tarih Metodu**, (Teksir), İst. Üniv., 1972, s. 1.

⁶Leon E. Halkın, **Tarih Tenkidinin Unsurları** (Çev. Bahaeddin Yediyıldız) Ank., 1989, s. 4.

⁷Zeki Velidî Togan, **Tarihte Usûl**, İst., 1985, s. 28 - 29.

Kaynak tarihî bilgi veren malzemedir. İnsanın söylediği veya yazdığı yahut imâl ettiği her şey onun hakkında bilgi verebilir. (Ancak, her bilgi veren malzeme kaynak değildir)⁸. Kaynak, insanların geçmişi hakkında tanıklıktır⁹. İşe yarar bilgi çıkarabileceği şeyler, geçmişin kalıntıları, kemik veya kap parçacıkları, yıkıntı durumundaki yapılar veya eski paralar, yeraltındaki eski kuruluşlar, toprak üzerine çıkarılmış ve yalnızca havadan fotoğrafı ile keşfedilen maddeler, resimler veya eski destanlar, halk ezgileri olabilir¹⁰. İnsanların geçmişi hakkında tanıklıklar (genellikle yazılı vesikalardır) arkeolojik kalıntılarla, coğrafi tanıklıkların yani insandan çıktığından, insana bağlı bulunan, insana hizmet eden, insanı anlatan, insanın mevcudiyetini, faaliyetini, zevklerini ve oluş biçimlerini ifade eden her şeydir¹¹. Tarihe ait bilgileri veren maddeler memba veya kaynak olarak nitelendirilmelidir¹².

Tarihçi, mermer bloğun içinde saklı kalan heykeli, heykeltıraşın yaratmakla çıkarması gibi, gerçekliği ispatlamış veya ispatlanabilir olay yığınları karşısında nasıl bir sonuca varacağını düşünerek, oldukça açık bir sezgi ile başlamalıdır. Gerçek tarih yazıcılığında bir araya getirilen ispatlanabilir olaylar akademik önemli bir eser ortaya koyabilmek için onları seçmede, düzenlemede yorumlamada ve aralarındaki bağları açığa vurmada tarihçinin ustalığı arasındaki ilişki estetik bir ilişkidir. Tarihçinin elde etmek istediği delil, mahkemede geçerli delilin aynısı olmayıp, tarihçi her şeyi sormak göreviyle bir belgenin yazarının doğrucu olduğu ispatlanıncaya kadar sahte olabileceği kanısı ile başlar, ya da yazara bazı avantaj sağlamak için alıcıya yanlış fikir verme eğiliminde olduğu düşünülebilir. Bir araştırmacı tanıkları telif eden bir dedektiftir¹³. Belge sayısının çok olması alışılmış ispat etme ve yorumlama metodlarını işlemez duruma getirmektedir. Telefonun her geçen gün daha sık kullanılması, özel toplantıları kolaylaştıran ulaşım hızı ve güven adına modern devlet çekişmesinin doğurduğu gizlilik her an ilgili bilgileri yazılı kağıtlardan alıp götürmektedir. Kaydedilmiş tarih insanlığın tüm geçmişinin küçük bir parçası olmakla kalmamaktadır. Yeterince aydınlatıcı kayıtlar bırakan o küçük anında bile bilgi kaynaklarımız pek düzensiz dağılmıştır¹⁴. Malzemelerden kaynak olarak faydalanabilmek için devrinde vücuda getirilmesi veya devrine yakın bir zamanda ve devrinin kaynaklarından istifade edilerek meydana getirilmiş olması gerekir. Devrinde vücuda getirilen kaynaklar ana kaynaklar olup, son derece önemli ve kıymetlidirler. Kitabe veya âbide, resmî evrak vb. ana kaynaktan faydalanılarak meydana getirilenler birinci elden kaynaklar olup, bilhassa ana kaynağın bulunmadığı hallerde önem kazanırlar. Ana kaynak birinci elden kaynak olmaması halinde birinci elden kaynaktan faydalanılarak meydana getirilen, ikinci elden kaynaklar önem kazanır. Ancak, ana kaynak mevcut iken, birinci ve ikinci elden kaynakların daha öncelikli olmaması gerekir¹⁵.

B- Kaynağın Tasnifi

Modern teknolojinin günlük hayatta kullanılmasından evvel kaynaklar sözlü, yazılı, kalıntılar olarak ayrılmışken, yakın geçmiş için teyp, video bantları, dökümanter filmler gibi bir takım malzemelerin de kaynaklar arasına girmesi gerekir. Bunlar, kayıtlı ve görüntülü arşiv malzemelerinden olup, E. Bernheim, Prof. Z. V. Togan ve Prof. İ. Kafesoğlu tarafından benimsenen tasnife göre yazılı arşiv belgeleri ile birlikte kaynaklar içerisinde olan kalıntılar da yer almaları gerekir. Ana kaynak durumunda olan arşiv belgeleri (sözlü kaynaklar dışında) arşiv, kütüphane ve müze malzemesi olarak tasnif edilmiştir¹⁶.

1- Sözlü Kaynaklar

Menşe'i belli olan veya olmayan tarihî şiirler, hikâyeler, efsâneler, destanlar, menkıbeler vs. sözlü kaynaklar, yazılı kaynak ölçüsünde güvenilir olmadıklarından dolayı, yazılı kaynakların bulunmadığı durumlarda veya yardımcı olması açısından ihtiyatla kullanılmalıdır.

⁸Mübahat, S. Küttükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usûl**, İst., 1991, s. 17.

⁹Halkın, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁰David Thomson, **a.g.e.**, s. 8.

¹¹Leon E. Halkın, **a.g.e.**, s. 17; Bizzat eski tarih bile bazen umulmadık vesikalara başvurmuştur. Uzaktan görünen bir manzara, normal tanıklığın bitki örtüsü altında fark edemediği beşerî insan kalıntılarını ele verebilir; Halkın, **a.g.e.**, s. 17 - 18.

¹²Togan, **a.g.e.**, s. 36.

¹³Thomson, **a.g.e.**, s. 68 - 26.

¹⁴Thomson, **a.g.e.**, s. 8.

¹⁵Küttükoğlu, **a.g.e.**, s. 17 - 18.

¹⁶Küttükoğlu, **a.g.e.**, s. 18.

a- Tarihî Şiirler; Halk şairleri tarafından bir hatıranın yaşatılması için meydana getirilip, ağızdan ağıza yayılan şiirlerdir¹⁷.

b- Hikayeler; Mahallî olanlar, milletlerarası olanlar, (farklı ülkelerde değişmesinden dolayı güvenilir değillerdir)¹⁸.

c- Efsâneler; Tarihî kaynak gibi gözükmese de gerçek değillerdir (millî ve milletlerarası)¹⁹.

d- Mytoslar (mitler); Doğup gelişikleri bölgelerin düşünce, tarz ve eğilimlerini ortaya koyarlar, gerçekte bir ilgileri yoktur²⁰.

e- Destanlar; Olağanüstü olaylar yaratılarak abartma yapılsa da esas, tarihî gerçeklere dayanır. Dolayısıyla tarihî kaynak olarak kullanılabilirler²¹.

f- Menkıbeler; Evliya, şeyh ve azizler hakkında söylenenlerdir. Bunlar şahısların yaptıkları işler, gösterdikleri kerametler ile ilgili olduğu gibi mezarlarının yeri de konu edilir (örnek, Hacı Bektaş-ı Veli Menkıbesi).

Menkıbeler, zamanla yazılı hâle gelerek “*menâkıbnâmeler*” adı altında tarihî kaynak olarak önemlerinin artmasından devrinin düşünce tarzını tespit etmek de mümkün olabilmektedir²².

g- Fıkralar ve Atasözleri; Tarihî şahsiyetlere atfedilen fıkra ve anekdotlar söz konusu toplumun düşüncesini yansıtmaları açısından atasözleri önemlidir²³.

2- Yazılı, Çizili, Sesli ve Görüntülü Kaynaklar

a- Arşiv Malzemesi

Arşiv malzemesi içerisine yazılı olanların yanında ses, resim, fotoğraf.

Çizim ve görüntü gibi malzeme de girmektedir. Dolayısıyla, yazılı olanları diğerlerinden ayırmak gerekir.

1-)Yazılı Ârşiv Malzemesi

Hükümdarın imza, mühür veya işaretini taşıyan belgeler; ferman, berat, emir, hüküm, ahitnâme, muahedenâmeler ve bunların kopyaları; divan ve meclislerin müzâkere ve kararlarını kapsar.

Kanunnâme, nizamnâme, adaletnâme gibi hukukî görevi olan belgeler ve adliye zabıt ve kararlarını içinde bulunduran dosya ve siciller.

Özel akitlerin kaydedildiği noterlik belgeleri ve özel mektuplar.

Tarihî kaynak olarak sözü geçen malzemelerin kullanım yerleri farklı olmakla beraber, ana kaynak olarak güvenilirlikleri tartışmasızdır (ancak bu tip bazı belgelerde araştırmacıyı yanıltacak konular bulunabilir)²⁴.

Özel mektuplar, şahsın hislerini de taşıyacağından diğerlerine oranla ihtiyatla kullanılması gerekir.

2-) Çizili Arşiv Malzemesi

Döneminde yapılan plan ve haritalar; bir şehrin, bir yapının, bir aletin vb. plânları daima konuya ışık tutacak nitelikte olup, meydana gelen her türlü değişiklikleri tarihî seyir içinde tarif etmek mümkün olmaktadır.

¹⁷Kütükoğlu, a.g.e., s. 19; Togan, a.g.e., s. 39.

¹⁸Kütükoğlu, a.g.e., s. 19; Togan, a.g.e., s. 40; Tuncer Gülensoy, “Tarih ve Dil”, **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu**, 21 - 26 Mayıs 1984, Elazığ, Bildiriler 1990, s. 59 - 65.

¹⁹Kütükoğlu, a.g.e., s. 19.

²⁰Togan, a.g.e., s. 42; Kütükoğlu, a.g.e., s. 20.

²¹Togan, a.g.e., s. 43 - 45; Kütükoğlu, a.g.e., s. 20.

²²Kütükoğlu, a.g.e., s. 20; Togan, a.g.e., s. 48 - 50.

²³Togan, a.g.e., s. 21 - 22; Kütükoğlu, a.g.e., s. 20; Erdal Türkkân, “Tarih ve Teknoloji”, **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokumu**, 21 - 26 Mayıs 1984, Elazığ, Bildiriler, 1990, s. 105.

²⁴Kütükoğlu, a.g.e., s. 20 - 21; Gülensoy, a.g.e., s. 63; Togan, a.g.e., s. 51 - 63; Türkkân, a.g.e., s. 105; Seçil Akgün, “Metod”, **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu**, 21 - 26 Mayıs 1984, Elazığ, Bildiriler, 1990, s. 197; Halkın, a.g.e., s. 20; İ. Kafesoğlu, “Türk Tarihinde Çağlar Meselesi”, **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu**, 21 - 26 Mayıs 1984, Elazığ, Bildiriler, 1990, s. 37 - 39.

Ev plânı devrinin yapı özellikleri ile birlikte o bölgedeki insanların yaşama tarzları hakkında ipuçları verebilir. Aynı zamanda, devrinin teknik özelliklerini de yansıtır.

Bilhassa tarihî coğrafya araştırmalarında devrinde yapılmış araştırmalar önemli kaynaklardır²⁵.

3-) Görüntülü Arşiv Malzemeleri

Resim ve fotoğraflar, yazılı kaynaklarda bulunmayan özellikler aksettirebilir (resimde görülen kıyafet, kullanılan silahlar, kültür açısından önemlidir). Daha yakın tarihlerden itibaren kullanılan fotoğraflar resimlerin görevini görebilmektedir.

Dökümanter filmler ve video bandlar; sinema ve televizyon - video, eğitici ve öğretici olmanın yanında, aktüel konularda da film ve kasetler hizmet görür olmuşlar, dolayısıyla bunları ihtiva eden arşivler oluşturmuştur²⁶.

4-) Sesli Arşiv Malzemesi

Ses kasetleri, arşiv malzemesi olarak değer kazanmış, ancak ekleme, çıkarma, montaj imkânlarının bulunmasından dolayı % 100 güvenilir kaynak değildir²⁷.

b- Kütüphane Malzemesi

Devrinde kaleme alınan kaynak eserler kütüphane malzemesi içerisinde.

1-) Şecereleer (Geneoloji) hükümdar, ulema âileleri, belli mevkide bulunanların sırayla listelerini gösteren cetvellerdir.

2-)Takvimler ve yıllıklar, olayların kronolojik olarak günü gününe tutulduğu cetvellerdir.

3-)Vekayinâmeler, kronik adıyla anılan vekayinâme türü eserler vak'anüvislik, devletin resmî müessesesi olarak ortaya çıkmış, resmen görevlendirilenlere vak'anüvis/vekeyinüvis, yazdıkları eserlere ise vak'anüvis tarihi denir.

4-)Biyografiler ve otobiyografiler, tarihe mal olmuş şahsiyetlerin hayatlarının hikayesi biyografi, şahsın hayat hikayesinin kendisi tarafından kaleme alınmasına otobiyografi denir. Otobiyografiler kullanılırken mutlaka tenkid süzgecinden geçirilmelidir.

5-)Hatıralar, devrin olaylarına ışık tutması açısından her türlü hatıra eserinin kıymeti olmakla birlikte tam bir objektiflik içinde yazılması mümkün olmadığından diğer eserlerle karşılaştırılmadan, tenkidi yapılmadan kullanılmamalıdır.

6-)Seyahatnâmeler, seyahat intibaları şeklinde olup çoğu kez yabancı bir ülke tasvir edilmekte, kendilerine ilginç gelen hususları yazmışlar, eseri cazip kılmak için bazen mübalağa yöneltmişlerdir. Seyahatnâmeler kullanılırken doğru ile yanlış veya mübalağanın ayırddedilmesine dikkat edilmelidir²⁸.

7-)Sürelî yayınlar, gazete ve dergilerden oluşur. Yorumlarda her zaman tarafsız kalındığı söylenemez. Her gazetenin fikriyatı bilinmeden aynı haberi verir. Aynı olayı yorumlayış tarzları karşılaştırılmadan kullanılması ilmin ciddiyeti ile bağdaşmaz.

8-)Diğer malzeme; Duvar ilanı, sinema afişleri ve el ilânları ve her türlü basılı kağıt²⁹.

3- Müzelik Malzeme

Binalar, açık hava müzelerinde korunan her türlü kalıntılar.

a- Tarihi bir hatırayı muhafaza veya nakletmek üzere yapılanlar;

²⁵Halkın, a.g.e., s. 22; Kütükoğlu, a.g.e., s. 21.

²⁶Kütükoğlu, a.g.e., s. 22.

²⁷Halkın, a.g.e., s. 27; Kütükoğlu, a.g.e., s. 22.

²⁸Togan, a.g.e., s. 51 - 63; Gülensoy, a.g.e., s. 62 - 63; Kütükoğlu, a.g.e., s. 22 - 25.

²⁹Kütükoğlu, a.g.e., s. 25 - 26; Togan, a.g.e., s. 65 - 67.

Kitabe, Abide, Heykel ve Zafer Takları; Bir hatırayı yaşatmak amacıyla dikilen kitabeler olabileceği gibi, cami, mektep, medrese, kervansaray, çeşme, sebil vb. gibi yapının banisi ve yapıldığı tarihi ihtiva eden kitabeler de vardır. Heykel ve zafer takları ise, şahsî ya da olayı veya kazanılan bir zaferi gelecek nesillerde canlı olarak yaşamasını sağlamak için yapılmış olup, üzerindeki kabartma, resim, dikiliş sebebi ve san'at yönlerinden birçok şey ifade ederler.

Lâhit ve Mezar Taşları; mezar taşı kitabeleri sadece biyografi yazımında değil, yerleşme yerlerinin tarihlendirilmesinde önemli yer tutar.

Hudut ve Kilometre Taşları; Sınır ve yol güzergâhı konusunda aydınlatır.

Madalyalar; Tarihî olayı canlı tutmak ve mükafatlandırmak amacıyla hazırlanmış olduğundan kaynak görevi görür.

b. Bir Hatırayı Muhafaza ve İntikâl Düşüncesi Olmayanlar;

İnsan vücudu bakiyeleri, bir bölgede hangi devrelerde, hangi ırkların insanların yaşadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Örf ve Âdetlere Ait Maddî Kalıntılar; Türlü ev eşyaları, giyecekler ve çeşitli amaçlarla kullanılan aletlerdir. Araştırma yapılan toplumun kültürünü, açıklığa kavuşturulması sağlanır.

Dil; Nesilden nesile intikal eden deyim ve terimler, şive farklılıkları.

Paralar; Üzerinde adına para basılan hükümdarın adı ile darp tarihi, saltanatının kaçınıcı yılında basıldığı gibi konular bulunduğundan önemli bir görev üstlenir. Kağıt para öncesi devirlerde altın, gümüş ve bakır sikkeler kullanıldığından bunların saflık derecesi, ağırlıkları, hangi madenden kesildikleri devrin ekonomik durumuna ışık tutması açısından önemlidir.

Arma ve Mühürler; Hâkimiyet işareti olup, bayrak, para, madenî eşya ve yapılarda bulduklarından söz konusu devir için önemlidir.

c- Dönem ve Devirlere Göre Kaynak Anlayışı;

İnsanoğlunun ortaya çıkması ile birlikte buna tanıklık eden malzemelerde söz konusudur. Malzemeler geriye doğru gidildikçe, nicelik ve çeşitlilik olarak azalan bir durum sergiler. Teknolojik gelişmelerin gün geçtikçe insan hayatında artarak yer alması farklı farklı kaynakları beraberinde getirecektir. Bu durum, kaynaklara kolay ulaşabilmenin yanında dikkatli olunmadığı zaman zaman araştırmacıyı hatalı sonuçlara götürebilir³⁰.

Tarihçiler, ilimlerini mantıkî menşe'lerini, değerini ve kapsamını belirlemeye yönelik tetkikini yapmak zorundadır. Yeni tarihçilikte tarih, demokrasi ve ekonomi bilimlerinin, varsayımlarını deneme laboratuvarı haline gelmiştir. Dolayısıyla, yeni tarih istatistiği, kesinlik kazanmak için izlenimciliği terk etmek, belgelerin sayılabilir, ölçülebilir verilerinden hareketle yeniden kurulmak mecburiyetiyle karşı karşıya bulunuyor. Bu günün tarihçisi incelediği konu veya sahanın özelliklerini kavrama ve onları ifade edebilmek için yeni kavramlar yaratmak çabasında bulunmaktadır. Sosyal zümreler, hayat tarzları, zihniyetler, iktisadî durum, sosyal hareketlilik vs. gibi yeni kavramlar teşkili, meselelere bakış açısını zenginleştirmektedir. Bu günün tarihi, gelişmesinin eski bilgi tasnifi ve kalıplarıyla veya mevcut ortak fikir ve kavramlarla yetinmemekte ve yeni kategoriler kavramlaştırabilmektedir. Tarihî düşüncenin zenginleşmesi, tarihçinin sahip olduğu kavram sayısının artmasına ve onun vesikalarına sorabileceği soru listesinin uzamasına bağlıdır³¹.

Kullanılan taksimlerin önemleri azalmıştır. Çünkü; nesiller bütün ülkelere, hatta en yakın ülkelere bile intibak etmez ve zaman böyle bir taksimi hiçbir zaman zorunlu görmez. En açık sınır çizgisi bile her bölüm veya kısım yeniden bulunduğundan ancak pratik bir değere sahiptir³².

Taksimatta çağ ayırımının doğru olmamasına rağmen dönem ve devirlere göre kaynak anlayışını belirtmek gerekirse;

İlkçağ için, belgelerin bulunmadığı devirler için tarihin en önemli yardımcıları olan kalıntılar, bir kabile veya topluluğun hayatının ana unsurları olan yaşayış, örf adet ve gelenekler, kültürler arasında karşılaştırma, mekânın tasviri, yer adları (onomastik), efsaneler, şiirler, hikayeler, mytoslar, destanlar, para, mühür, arma, kitabe, abide, heykel, lâhid, mezar taşları, madalyalar, insan vücudu kalıntıları, örf ve âdetlere ait maddî kalıntılar, belgeler.

İlkçağ için sıralanan bu kaynak malzemeleri diğer orta, yeni, yakınçağlar için de geçerli olup ilave diğer bazı kaynak malzemeler de sıralanabilir.

Diplomatika içerisinde ele alınan ferman, emir, hüküm berat, buyrultu, ahitnâme, muâhedeler ayrıca, takvim, vakanüvis tarihlerin şecere, menkıbeler fıkra ve atasözleri, plân ve haritalar, resim ve fotoğraflar, seyahatnâmeler, hudut ve kilometre taşları, İstanbul kütüphanelerindeki tarih yazmaları, tarih - coğrafya yazmaları katalogları, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, F. Babinger'in Osmanlı Tarih Yazmaları ve eserleri adıyla Türkçe'ye çevrilen kitap. Çeşitli Avrupa ve Amerika Kütüphanelerindeki yazma eser kataloglarının tespiti için Pearson'un "*Oriental Manuscripts in Europe And North*" adlı eseri Başbakanlık Arşivi Genel Müdürlüğüne Bağlı "*Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı (BOA)*", Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), şerhiye sicilleri denen kadı sicillâtından İstanbul'a ait olanlar İstanbul'da diğerleri Ankara'da toplanmıştır³³.

³⁰Örneğin, bir gazete daha önce tarihi ilan edilmiş bir toplantı, bir buluşmayı, tehir edilmiş olduğunu tahkik etmeden veya oraya muhabir göndermeden yapılmış gibi gösterebilmektedir. Yahut programda adı yazılı şahıs, toplantıya katılmadığı halde o konuşmayı yapmış gibi yazabilmektedirler. Keza sesli arşiv malzemesi olarak ele alınan ses kasetlerine ekleme, çıkarma yapılabilir; Kütükoğlu, **a.g.e.**, s. 23 - 25.

³¹Bahaeddin Yediöldüz, "Metodoloji Çağdaş Tarihçilik", **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu**, 21 - 26 Mayıs 1984, Elazığ, Bildiriler, 1990, s. 28 - 29.

³²Halkın, **a.g.e.**, s. 46 - 53.

³³Kütükoğlu, **a.g.e.**, s. 55; Mesela İstanbul ve Bilâd-ı Selase (Eyüb, Galata, Üsküdar) Kadılıkları ile bu kadılıklara bağlı mahkemelerin sicillerinden çok büyük bir kısmı Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı İstanbul Müftülüğü, Şer'i Siciller Arşivindedir. XVII. Yüzyıla ait olup, 1960'lı yıllarda TSMA'ne intikal eden bir kısmı ise çeşitli müzelere dağılmış halde, diğer sicillerle birlikte 1991'de Ankara Millî Kütüphane'ye intikal etmiştir. Ankara'ya nakledilen Saray Arşivi'nde İstanbul'un kilerden başka Balıkesir ve Trabzon gibi bazı şehirlerde dahi 43 kadılığın sicili bulunmaktaydı. 1991'e kadar Ankara Etnografya Müzesi'nde bulunan Ankara, Kayseri gibi şehirlerde dahi 17 kadılığın sicilleri de Millî Kütüphane'ye devr olmuştur; Kütükoğlu, **a.g.e.**, s. 56.

Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü bünyesinde “*Kuyûd-ı Kadime*” (KKA) adıyla bilinen en son tarihli muamele görmüş tahrir ve defterlerinin muhafaza edildiği arşiv, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.

Yakın çağda teknoloji gelişimine paralel olarak, kanallar, ses kasetleri, biyografi ve otobiyografiler, süreli yayınlar.

Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemleri için Başbakanlık Arşivi, Başbakanlığa bağlı Cumhuriyet Arşivi, Eski Hariciye Nezareti Arşivi.

Atatürk Devri için, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Harp Tarihi Arşivi, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Yabancı Arşivler (Fransa, Avusturya, Venedik, İngiltere vb.).

Türkiye Bibliyografyası

Türkiye Makaleler Bibliyografyası

İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları Bibliyografyası.

Enver Koray’ın Türkiye Yayınlar Bibliyografyası.

Muzaffer Gökman’ın Atatürk ve Devrimleri Tarihi Bibliyografyası.

Belleten Dizini.

İndeks Islamicus.

Turkologischer Anzeiger³⁴.

Türkiye’de en ufak broşüre kadar basılan her şeyin toplandığı yer, Millî Kütüphane, TBMM Kütüphanesi, İl Halk Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, İzmir’de Millî Kütüphane.

Büyük Nutuk, Meclis Tutanakları, Cumhuriyetin ilk yıllarını kapsayan 1980 yılında yayınlanan beş ciltlik Gizli Oturum Tutanakları, Kurtuluş Savaşı Dönemi ve onu izleyen yıllarda Ankara, İstanbul, İzmir, Konya, Adana, gibi büyük şehirlerde yayınlanan veya bölgesel gazeteler ve bu gazetelerin içerdiği haberler ve makaleler.

Ayın Tarihi.

Atatürk döneminde onun el yazısı notlarından ve yazdıklarından oluşan “*Medenî Bilgiler*” adlı eserde özellikle Atatürk’ün cumhuriyet, millet, devlet tanımlarını yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır.

1936 yılında MEB tarafından Atatürk’ün direktifi ile hazırlanan dört ciltlik tarih kitabının son cildi de bu devirle ilgili Atatürk’ün onayını taşıyan Atatürk İlkeleri, bahsi ile bu gün devam eden bu tartışmaya açıklık getirmesi bakımından faydalıdır.

Atatürk’ün yakın Arkadaşlarının Anıları.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri.

Enver Ziya Karal tarafından toplanan, Atatürk’ten Düşünceler.

Eleştiriler, Kronolojiler, Bibliyografyalar.

Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi V - VIII.

Y. Hikmet Bayurlu, TİT ve Türk Siyasî Ansiklopediler, İslâm Ansiklopedisi³⁵.

³⁴ Kütükoğlu, a.g.e., s.39

³⁵Seçil Akgün, “Metod”, **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu**, 21 - 26 Mayıs 1984, Elazığ, Bildiriler, 1990, s. 197 - 198.

BİBLİYOGRAFYA

Akgün Seçil; "Metod", **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollukyumu**, 21 - 26 Mayıs 1984, Elazığ, Bildiriler, 1990.

Baykara Tuncay; **Tarih Araştırma ve Yazma Metodu**, İzmir, 1995.

Çağlayan Arif; "Açılış Konuşması", **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollukyumu**, 21 - 26 Mayıs 1984, Elazığ, Bildiriler, 1990.

Genç Reşat; "Tarih Öğretimimiz Nasıl Olmalıdır", Ankara, 1984.

Gülensoy Tuncer; "Tarih ve Dil", **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollukyumu**, 21 - 26 Mayıs 1984, Elazığ, Bildiriler, 1990.

Alkın Leon E.; **Tarih Tenkidinin Unsurları** (Çev. Bahaeddin Yediyıldız), Ankara, 1989.

İlhan Suat; "Konuşması", **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollukyumu**, 21 - 26 Mayıs 1984, Elazığ, Bildiriler, 1990.

Kütükoğlu Mübahat S.; **Tarih Araştırmalarında Usul**, İstanbul - 1991.

Kafesoğlu İbrahim; "Türk Tarihinde Çağlar Meselesi", **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollukyumu**, 21 - 26 Mayıs 1984, Elazığ, Bildiriler, 1990.

.....; **Tarih Metodu** (Teksir), İst. Ün. 1972.

Thomson David; **Tarihin Amacı** (Çev. Salih Özbaran), İzmir, 1983.

Togan Zeki Velidi; **Tarihte Usül**, İst., 1985.

Tural M. Akif; "Tarih Araştırma ve Yazma Metodu veya Tarihçi Olmaya Hazırlık", Nevruz 1996, (Bahar 8), **Bilge**, s. 27.

Türkkan Erdal; "Tarih ve Teknoloji", **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollukyumu**, 21 - 26 Mayıs 1984, Elazığ, Bildiriler, 1990.

Yediyıldız Bahaeddin; "Metodoloji Çağdaş Tarihçilik", **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollukyumu**, 21 - 26 Mayıs 1984, Elazığ, Bildiriler, 1990.